

מטרות החינוך

וזה על האהבה. מלמדנו קאנט ש"כל מעשה ש-
מקורו באהבה, אין מידת מוסריותו עשויה לה-
יות אמיתית בתכלית". אף אלה הרואים בתכונות רוח שונות את יעודו של האדם, נבדלים ביניהם באשר לשיעור חשיבותם היחסית של מידות-נפש אלו. האחד, סבא ברוטוס, למשל, בא להעמיד את הזיקה למדינה מעל לכל נטיה ואהבת-משפחה, בעוד שקונפוציוס מעמיד את

לפני שניגש לדון בבעיה כיצד נחנך, מוטב שיהא לנו ברור תחילה — מהי התכלית הרצויה שלנו, מהו מחוז חפצנו אליו אנו שואפים להגיע. ד"ר ארנולד מבקש "ענוותנות ושפלות-רוח" — תכונה שאינה מצויה אף אצל בעל "הנפש הנדיבה" של אריסטו. משא נפשו של ניטשה אינו אידיאל נוצרי. אף האידיאל של קאנט אינו נוצרי יותר, כי בעוד שהנצרות מצ-

ליהרג עליהן. קרלייל רואה את אפלטון כ"אציל אתונאי ובן־בית גמור בציון". תכונה זו של "בן־בית גמור בציון" הננו מוצאים אף אצל חכמי סין, והיא נעדרת, בדרך כלל, אצל החכמים תניכי התרבות הנוצרית. פרט למקרים ידועים, כגיתיה, למשל, שקלטו וספגו לקרבתם את רוח ההלניות. הן בני אתונה והן בני סין, ביקשו חיים של הנאה, ותפיסת ההנאה שלהם נצרפה על ידי חוש דק ליופי.

בין שתי תרבויות אלו היו בלי ספק, הבר־דלים ניכרים, אולי כפועל יוצא מכך, שהיוונים היו בעלי מרץ ואילו הסינים עצלים. היוונים הקדישו מרצם לאמנות, למדע — ולהשמדה הדדית, ובכל אלה הגיעו לתוצאות, שלא נודעו כמותן לפני־כן. עסקי המדיניות והפטריוטיות שימשו מוצא מעשי לשפע המרץ שלהם. הגולה מדינאי יוני, — היה חוזר בראש חבורת גולים להרעיש את עיר מולדתו. הודח מכנו מנהיג סיני, — היה הולך אל ההרים ומחבר פרקי שיר על ההנאה מחיי הכפר. אי לכך, הרסה תרבות יוון את עצמה, ואילו חורבן התרבות הסינית יכול היה לבוא רק על ידי כוח מן החוץ. אבל ניגודים אלה אינם אך ורק פרי החינוך, מאחר שדת קונפוציוס ביאפאן לא הביאה מעולם לידי אותו סקפטיציזם נאור ותרני, שאיש הספר ה־סיני היה מצוי בו. פרט אולי לאצולה בקיאוטו, שבעצם לא היה אלא מעין פרבר סטיג'רמן של פריז.

החינוך בסין יצר יציבות ואמנות; אך ידו היתה קצרה ליצור מדע או קידמה. יתכן שרק זהו מה שניתן לקבל מסקפטיציזם תורני. יקוד־אמונה עשוי להביא קידמה, או להמיט שואה, אך לעולם לא יציבות. המדע, אף בשעה שהוא בא לאסור מלחמה על עקרונות מסורת, — בא בליווי מצוות־עשה משל עצמו, וכמעט אין צמיחתו אפשרית באוירת ספקנות תורנית. בעולם שואף־קרבות, שאחדותו לא באה לו אלא בכוח אמצאותיו ותגליותיו החדישות, טעונה שמירת הקיום הלאומי מידת מרץ מרובה. בלי סיוע המדע לא תתכן אף דימוקרטיה: תרבות סין היתה רק נחלת קומץ קטן של מלומדים ותר-

הזיקה למשפחה מעל לכל עקרון אחר. לא נוכל, אפוא, להוציא משפט על דרך החינוך שנחזיק בה. כל עיד אין לנו דעה ברורה ומוגדרת על טיב האדם שבחפצנו לעצב.

אכן, יזיה זה אוילי למדי, אם יגיע מחנך לתוצאות אחרות לחלוטין מאלו שנתכוון להן. איריה היפ, למשל, היה חניך "שיעורי עניויות" בבית ספר לצדקה, אך תוצאות חינוכו היו שונות לגמרי מאלו שמחנכיו רצו בהן. אולם ברוב המקרים, הוכתרו פעולותיהם של המחנכים ה־מוכשרים בהצלחה מרובה. אם ניקח לנו לדוג־מא את אנשי־הספר בסין, את היאפאני המודר־ני, את הישועים, את ד"ר ארנולד, ואת אלה המכוונים את דרכי החינוך בבתי הספר ה־ציי־בוריים שבארצות הברית, הרי הצלחתם של כל אלה, על אף דרכיהם השונות, היתה רבה במידה ניכרת למאוד. מטרותיהם היו שונות לחלוטין זו מזו, ואף על פי כן הושגו המטרות בעיקרן. וטרם ננסה לפסוק הלכה — מה הן המטרות שהחנוך שלנו ישים אותן כנגד עינינו ויש־אף להגשימן, — מן הראוי לנו לעמוד קמעה, ולהסתכל בטיבן ובמהותן של שיטות שונות אלו.

החנוך המסורתי בסין היה דומה מאוד מכ־מה בחינות לחינוך באתונה בימי התפארת שלה. על התלמידים באתונה מוטל היה לשנן בע"פ את הומירוס מתחילתו עד סופו, ועל הנערים בסין היתה חובה ללמוד באותו שיעור ומידה את הקלאסיקנים של דת קונפוציוס. בני אתונה נתחנכו על יראת־כבוד לאלים, שעמדה על שמירתם של מנהגים חיצוניים, אך לא נתנה כבלים על התפתחות המחשבה החפשית. והוא הדין בסין; שם למדו שמירת מנהגים מסויימים שהיו מיוסדים על הערצת האבות, אך בלי לכפות עליהם אמונה במנהגים אלו. כל מה שחפ־צו לראות באדם מחונך הוא — סקפטיציזם אלגנטי וקל, הכל ניתן לויכוח ודיון, אבל לה־סיק מסקנות של ממש, — הרי זה ענין המוני. דעותיו של אדם צריכות להיות יפות לשיחה. נעימה בשעת סעודה, אבל לא כאלה שאדם נכון

לטפח. מה שמוטל על החינוך הוא: לטפח אצל התלמיד את האמונה, שהדעת ניתנת לקנייה במידה מסויימת, ולו גם בקושי; שהרבה ממה שנראה כדעת בתקופה מסוימת — עשוי להיות משגה וטעות, במעט או בהרבה, אלא שמשגים אלו ניתנים לתיקון, ע"י טיפול נאות ושקידה. בבואנו לרעות בשדות אמונותינו, שומה עלינו להיות זהירים עד למאוד, שכן כל טעות קלה עשויה להכשילנו. אבל דוקא בתחום זה עלינו לפעול. אין זו משימה קלה, והיא טעונה דרגה גבוהה של תרבות השכל וערות החושים. ואעפ"י שקשה הדרך, אינה בלתי אפשרית. זהו למעשה דרך המדע. הדעת נקנית בקושי, ככל הדברים הטובים, אבל אינה בלתי־מושגת. הדוגמ־טיקון שוכח את הקושי, הסקפטיקון שולל את האפשרות. שניהם שוגים. ומשגיהם, המתפשטים על פני תחומים נרחבים, מביאים שואה חברתית.

גם הישועים, כמו היאפאנים המודרניים, שגו בזה ששעבדו את החינוך למוסד, — לכנסיה הקאתולית. בראש דאגתם לא עמדה טובתו של התלמיד, אלא טובת הכנסיה, שעליו הוטל לשרת אותה. אם נקבל את השקפתם התיאולוגית, לא נוכל להאשימם: להציל נשמות מחבלי גיהנום דבר חשוב הוא לאינ־ערוך מענין ארצי גרידא. ומטרה זו אין להשיג אלא בסיוע הכנסיה הקאתולית. אולם מי שאינו מקבל תורה זו, ידון את החינוך הישועי לפי פירותיו. אמנם, נכון הוא שלעתים היו התוצאות בלתי־רצויות במעשה אוריה היפ: וולטר, למשל, היה פריה של השיטה הישועית. אבל בדרך כלל, ובמשך תקופה ארוכה למדי, הושגו המטרות שהציגו לעצמם: הקונטר־רפורמציה וכשולן הפרוטסטנטיות בצרפת, הריהם בחלקם המכריע פרי מאמציהם של הישועים. כדי להשיג מטרות אלו, עשו את האמנות — רגשנית, את המחשבה — שטחית, ורחות המוסר רופפות. לסוף, היה צורך במהפכה הצרפתית, לטאטא את כל הנזק שגרמו. חטאם הגדול בחינוך היה בזה, שלא האהבה לתלמידיהם עמדה לנגד עיניהם, אלא מטרות רחוקות.

בותה של יוון הושתתה על עבדות, מטעם זה, אין החינוך המסורתי של סין הולם עוד את העולם המודרני ונוטש על ידי הסינים עצמם. חניכי אסכולות מסויימות של המאה ה"ח באי־רופה, שדומים היו מכמה בחינות לאנשי הספר הסיני, בטל סברם בימינו, מאותן הסיבות.

יאפאן המודרנית עשויה לתת לנו דוגמא מאלפת מאוד למגמה השלטת אצל כל המעצמות הגדולות — להעמיד את הגדלות הלאומית כתכליתה העליונה של משנת החינוך. יאפאן מחנכת את ילדיה, ע"י טיפוח יצריהם הלאומיים, כאזרחים קנאים למדינה, ומקנה להם ידיעות, שיוכלו להביא תועלת למדינה ולגדולתה. אין די מלים בפי לשבח את כשרון המעשה, בו הגשימו תעודה כפולה זו. אכן, מאז מעשה פלוגתו של המפקד פיררי, נמצאו היאפאנים במצב רע ביותר, השמירה על קיומם העצמי היתה קשה מאוד; הצלחתם עשויה, להצדיק את השיטות שנקטו, אם לא נרצה לראות את שמירת הקיום העצמי כמעשי חטא. ברם, להצדיק את דרכי החינוך הלאומיות שלהם אפשר אך אם נביא בחשבון את הסכנה הגדולה בה היו נתונים. דת השינטו, שאין לערער אחריה אף בכתלי האוניברסיטה, כוללת היסטוריה שאינה מופקפת פחות מהמעשים המסופרים בספר „בראשית“. אין דוגמה לעריצות הדתית; אף עריצות רבה שולטת גם בתחומי המוסר. הלאומיות, כיבוד אב ואם, הערצת המיקאדו, וכיו"ב — אינם נותנים מקום לביקורת. כפועל יוצא מכל זה רבים השטחים שאין לקידמה שליטה בהם. הסכנה הגדולה הכרוכה במשטר־חנק זה, שהוא עלול להביא מהפכה, כמוצא יחיד לכוח הקידמה. זוהי סכנה של ממש, אעפ"י שאולי אינה כה קרובה לבוא, מאחר שהיא נובעת בעיקרה משיטת החינוך השלטת.

ובכן, מציאנו, שביאפאן קיים ליקוי מנוגד לחלוטין לזה שראינו בסין העתיקה. בעוד ש־אי־הספר הסיני היה סקפטי מדי ועצל, הרי תניך בית הספר היאפאני דוגמאתי מדי ובעל־מריק. והנה נראה, שלא שעבוד לסקפטיציזם ולא בניעה לדוגמתיות הם הדברים שהחינוך צריך

יוכלו להסתגל. בענין זה אינני רוצה לחזות דעה.

בתי הספר העממיים באמריקה מבצעים בהצלחה רבה משימה, שמעולם לא ניסוה בקנה-מידה נרחב כל-כך: להפוך המוני כלאיים לאו-מה הומוגנית אחת. מעשה זה נעשה בכשרון רב כל-כך, ובדרך כלל, הפך למפעל רבת-תועלת כל-כך, שראוי להלל ולשבח את מחולליו. אבל אמריקה, כמוה כיאפאן, נתונה בתנאים מיוחדים, ואינה צריכה לשמש אידיאל שיש ללכת בעקבותיו בכל זמן ובכל מקום. לארצות הברית היו כמה יתרונות וכמה קשיים. בין היתרונות יש למנות את רמת עשרה הגבוהה, עוצם כוחה, שאינה חוששת לתבוסה בשדה הקרב, והיא חסרת — באופן יחסי — מסורת מכבידה, מורשת ימי הבינים. באמריקה מצאו המהגרים הערצה כללית לדמוקרטיה ורמה גבוהה של טכניקה תעשיתית. שנים אלה, לדעתי, הן הסיבות העיקריות, שכמעט כל המהגרים מעריצים את אמריקה יותר מארץ מולדתם. מהגרים שומרים, בדרך כלל, על פטריאטיזם כפול. בשעת מלחמות באירופה, מוסיפים הם לעמוד בכל נפישם בצד האומה שממנה יצאו. ואילו ילדיהם מאבדים כל זיקה למולדת הוריהם ונעשים אמריקאים גמורים. את עמדתם של ההורים יש ליחס ליתרונותיה הכלליים של אמריקה. ואילו יחסם של הילדים נקבע ביסודו בכוחו של בית הספר, ואנו איננו דנים-כאן אלא על תרומתו של בית הספר בלבד.

במדה שבית-הספר יכול היה להשען על יתרונותיה הטבעיים של אמריקה, לא היה הפטריאטיזם האמריקאי זקוק להשתמש במטרעות מזויפים. אבל בשטחים שבהם עולה העורלם הישן על העולם החדש, חשבו להכרחי להחזיר רגשי בוז כלפי עליונות ממשית. הרמה האינטלקטואלית במערבה של אירופה, הרמה האמנותית במזרח אירופה, הן בדרך כלל גבוהות, מאלו שבאמריקה. בכל מערב אירופה, פרט לספרד ופורטוגל, שולטות דעות קדומות שבדת פחות מבאמריקה. כמעט בכל ארצות אירופה, האדם כפוף לשלטון העדר פחות מבאמריקה.

שיטתו של ד"ר ארנולד, שנשארה בתקפה עד היום בבתי-הספר באנגליה, לקתה מבחינה אחרת — היא היתה אריסטוקרטית. את תעודתה ראתה בחינוך אנשים בעלי שלטון וכוח, הן בפנים המדינה והן בחלקים אחרים של האימפריה. כדי שתהיה בתי-קיימא, צריכה אריסטוקרטיה להיות בעלת תכונות מסוימות: תכונות אלו הוטל על בית-הספר להקנות. עליו היה ליצור אדום בעל מרק, סטואיקון, הולם מבחינה גופנית, בעל השקפות בלתי-משתנות, בעל דרגת יושר גבוהה, אדם הרואה את עצמו כבעל שליחות חשובה בעולם. תוצאות אלו הושגו במידה מפליאה. למען תכונות אלו הקריבו את האינטלקט. לפי שהאינטלקט עשוי לעורר ספקות בלב האדם. הקריבו גם את רגשי האהדה, — לפי שהם עשויים להפריע בשליטה על גזעים או מעמדות "נחותי דרגא"; נדיבות הלב הוקרה, כדי להגיע לידי קשיות באופי, וכוח הדמיון הוקרב לשם יציבות ותקיפות. אכן, בעולם קופא ובלתי-משתנה היה חינוך זה עשוי, אולי, ליצור אריסטוקרטיה מתמדת, בעלת היתרונות והליקויים של בני אספרטא. אבל כבר חלפה שעתה של אריסטוקרטיה, והמוני העם אינם נאותים לציית עוד אף למושלים הנבונים ביותר. המושלים נאחזים בשיטות עריצות, והעריצות גוררת מהפכה. בפקעת מבוכה זו של העולם המודרני, דרושה מידה רבה של שכל, וד"ר ארנולד מקריב את השכל לשם "מידות טובות". מאוד יתכן, שנצחון וטרלו הושג בשדות המישור חקים של איתון, אולם האימפריה הבריטית באה לכלל הפסד. העולם המודרני דורש אדם מטיפוס אחר, בעל אהדה דמונית יותר, בעל גמישות השכל יותר, פחות אמונה באומץ-לב של בולדוג, ויותר אמונה בהשכלה טכנית. האדמיניסטרטור של העתיד צריך להיות משרת לאזרחים הפשים, ולא להיות מושל גומליחסדים לנתינים העומדים לפניו ברגשי הערצה. אותה מסורת אריסטוקרטית, שהחינוך באנגליה מבורס על-יה, היתה לה לקללה. יתכן שאפשר, בהדרגה, להחליף מסורת זו ולשנותה, אולם יתכן גם שמוסדות החינוך העתיקים יותר לא

חסונים, שיהיו תלמידים טובים בבית-הספר וכיוצא באלו, באותה מידה ממש שהם רוצים משהו לעצמם. אין שאיפות אלה מחייבות שלי- לת עצמו, ולא עיקרון מופשט של צדק. חוש אבהי זה אינו מצטמצם תמיד בתחומי המשפחה בלבד. בצורה מורחבת ודאי מצוי הוא אצל כל אדם שנועד להיות מורה טוב לילדים קטנים. במידה שהתלמידים גדלים והולכים, פורחת והולכת חשיבותו של הדבר. אבל רק בידי אלה שנושאים בנפשם תכונה זו — ראוי למסור עריכת תכניות בחינוך. כל הרואים אחד מתפקידיו של החנוך — גידול גברים הנכונים להרוג ולהיהרג בשל ענינים של מה-בכך — ודאי לקוי אצלם החוש האבהי במובן המורחב. ואף-על-פי-כן דוקא בידיהם מסורה ספיקת-ה-חינוך בכל הארצות הנאורות, פרט לדנמרק ולי-סין.

ברם, לא די בכך, שהמתנד יאהב את חניכו, צריך עוד שתהא לו תפיסה נכונה של יתרון האדם ביקום. החתולה מאלפת את גוריה לצוד עכברים ולשחק בהם; גם המיליטאריסטן נהג כך בבחורים צעירים. החתולה אוהבת את גוריה, אך אינה אוהבת את העכבר; המיליטאריסטן אפשר אוהב את בנו, אבל לא את בניהם של אויבי ארצו. ואף אלה הרוחשים אהבה לכל אדם עלולים לשגות מחמת תפיסה מוטעית של חיים מתוקנים. לפיכך, בטרם אמשיך דברי בענין זה, אנסה לציין תחילה מה שאני רואה מן המצויין באדם, בלי לנגוע בחיי המעשה או בדרכי החיינוך שלו. בתאור זה נסתייע אחר כך, שעה שנבוא לבחון את פרטי החינוך ונראה באיזו מגמה נלך.

תחילה נבחין בין שני דברים שונים: יש תכונות שהן רצויות אצל חלק מן האנושות, ויש תכונות שצריכות להיות נחלת כל אדם. אנו רוצים באמנים, אבל רוצים גם באנשי מדע. אנו רוצים מנהלים מובהקים, אבל רוצים גם באכרים, בטוחנים ובאופים. התכונות היוצרות אדם גדול בכיוון מסוים, הריהן על פי הרוב כאלה שעלולות להיות בלתי-רצויות אם יהיו חלקו של כל אדם. המשורר שלי מתאר עבודת יומו

וחירותו הפנימית גדולה יותר, אף במקום ש-חרותו הפוליטית מוגבלת. מבחינה זו גורם בית-הספר הצבורי באמריקה נזק, הנזק הוא בטיפוח פטריאטיזם אמריקאי בלעדי. הרע הוא בראיית התלמיד כאמצעי למטרה, ולא כמטרה בפני עצמה. המורה צריך לאהוב את תלמידו יותר משאוהב את ארצו או את הכנסיה שלו; אחרת, אינו יכול להיות מורה למופת.

באמרי שיש לראות את התלמיד כמטרה בפני עצמה, ולא כאמצעי, אפשר להשיב לי, שסוף סוף ערכו של אדם כאמצעי גדול יותר מערכו כמטרה. כל מה שהאדם הוא מטרה אחרונה, — הרי הוא כלה עם מותו; כל מה שהוא יוצר כאמצעי, מוסיף להתקיים עד סוף הדורות. אינני כופר בדבר, אבל יש לכפור במסקנות המתחייבות מכך: ערכו של אדם כאמצעי יכול להיות טוב או רע. התוצאות לאורך-ימים של מעשי-האדם מעורפלות כליכך, שהחוקר הנכון ישאף להוציאן ממערכת חשבונותיו. בדרך כלל, בני-אדם טובים — פירותיהם טובים, והרעים — פירותיהם רעים. דבר זה איננו, כמובן, חוק בלתי-משתנה מחוקי הטבע. אדם רע אפשר שממית עריץ משום שעשה מעשי פשע ונדעת העריץ היה להענישו; תוצאות מעשהו אפשר שהן טובות, אף על פי שהוא ומעשיו רעים. אבל בדרך כלל, אפשר לומר, ש-תוצאות מעשיה של חברה המורכבת מבני-אדם מעולים — תהיינה טובות ממעשיה של חברה מורכבת מאנשים רעים ונבערים. ולעצם העניין: ילדים ובני-נוער מרגישים אינסטינקטיבית בהבדל בין אלה שדורשים טובתם באמת לבין אלה שרואים בהם רק חומר גלם לצרכי מטרה אחרת. ככל שפגומה אהבת המורה לחניכו, פגומים גם אפיו ותכונותיו של החניך; ואילו אהבה מסוג זה, ענינה הוא בעיקר הרגשת הילד כמטרה. כולנו יש לנו אותה הרגשה לגבי עצמנו: מבקשים אנו דברים טובים לעצמנו, בלי שנבקש תחילה הוכחה לכך, שתכלית גדולה לה תושג עם השגת הדברים הטובים. אף זהו הרגשתם הטבעית של כל אב ואם לגבי ילדיהם. רוצים הם שילדיהם יגדלו, שיהיו בריאים ו-

בעולם החוץ, ומעניקה כוח לשאת בעמל מפרך. יתרה מזו, היא משמשת מגן בפני רגש-הקנאה, באשר הופכת חיי-האדם לחיי הנאה וקורת-רוח. וכיון שהקנאה היא אחד הגורמים הגדולים באי-סונות האדם, הרי החינויות — סגולה יקרה מאד. אין ספק, ישנן גם תכונות רעות המתלי-זות לחינויות. — למשל, תכונותיו של נמר בריא. וישנן הרבה סגולות נאות, שיפה להן בהעדרה של החינויות. ניוטון ולוק, למשל, היו קטנים מאד. שניהם היו רגזנים ובעלי-קנאה, שבריאות טובה יותר היתה משחררת אותם מכך. אף יתכן לומר, שאפשר היה להימנע מכל המחלוקת בין ניוטון ולייבניץ, שהרסה את המתמטיקה האנגלית לתקופה של יותר ממאה שנה, אילו היה ניוטון בריא ומסוגל ליהנות מתענוגות אדם רגילים. לפיכך, ועל אף הגבלותיה, רואה אני את החינויות בין התכונות שמציאותן אצל כל האדם חשובה ביותר.

לאומץ-הלב — התכונה השניה ברשימתנו — יש שלל צורות, שלכל אחת מהן כמה פנים. העדרו של פחד הוא דבר אחד, והכח להשתלט על הפחד הוא דבר שני. והעדרו של פחד מצדו, הוא ענין אחד, כשהפחד הוא ראציונלי, ואחר הוא בשעה שהוא בלתי ראציונלי. העדרו של פחד איראציונלי הוא, ללא ספק, מידה טובה; והוא הדין לגבי היכולת להשתלט עליו. ברם, העדרו של פחד ראציונלי הוא דבר שיאפשר להתווכח עליו. אלא שנדחה את הדיון בשאלות אלו עד שאומר משהו על יתר הצורות של אומץ-הלב.

לפחד הבלתי-ראציונלי יש חלק גדול מאד בחיים האינסטינקטיביים-אימוציונאליים של רוב בני האדם. בצורתו הפאתולוגית, כגון טיפוס-רוף-הרדיפה, תסביך-האימה, וכיוצא בהם, הריהו ענין של רופאים למחלות-הרוח. אבל בצורתו הקלות יותר הוא מצוי אף אצל בני-אדם הנחשבים כשפיים בדעתם. יכול זה להיות הרגשה כללית שישנן סכנות מסביב, „אי-מנוחה“ כללית, או פחד מיותר מפני דברים שאין בהם סכנה, כגון עכברים או עכבישים. יש משערים, שסוגי פחד רבים הם אינסטינקטיביים,

של פייטן. אותם הרגלים ודאי ראויים לשבח אצל פייטן, אבל אינם טובים כלל, נאמר, אצל נושא-מכתבים. לפיכך מן הנמנע הוא להפנות את אורחות החינוך לעיצוב בכל האדם תכונותיו של פייטן. אבל יש תכונות הרצויות בכל אדם, ובאלה בלבד הנני לדון כאן.

אינני מבדיל כלל בין תכונות מצוינות של גבר לשל אשה. לאשה רצויה מידה מסוימת של אימון מעשי, לפי שתצטרך לטפל בתינוקות. אבל אין זה הבדל גדול יותר מההבדל שבין האכר לבין הטוחן, אין זה הבדל יסודי ואינו טעון בירור מיוחד במקום זה.

אציין ארבע תכונות הנראות לי כמהוות ביחד יסוד לאופי אידיאלי: חינויות, אומץ-רוח, רגישות ושכל. איני טוען, שרשימה זו היא כוללת הכל, אבל סבורני שהיא מוליכה אותנו בדרך טובה. אף מאמין אני באמונה שלימה, שעל ידי טפוח הולם, של הגוף, הרגש והשכל, עשויות תכונות אלה להיהפך לנחלת כל אדם. עתה נבחון כל אחת מתכונות אלו לפי הסדר.

חינויות: זוהי תכונה גופנית יותר משהיא רוחנית; מצויה היא, כפי הנראה, תמיד במקום שבריאות הגוף היא במצב תקין, ונוטה להתמעט עם הגיל העולה, ובהדרגה היא מגיעה לאפס בגיל הישישות. אצל ילדים איתנים היא עולה במהירות ומגיעה לשיאה עוד לפני שהגיע הילד לגיל הלימודים, אחר זה היא נוטה להתמעט על ידי החנוך. ככל שהיא מצויה, מלכתחילה תחושת החיים עונג, וזה מחוץ לכל גורם מיוחד לתענוגות. היא מגבירה את השמחה ומצמצמת את הצער; מקלה על ההשתתפות בכל מאורעות החיים ומסייעת לתפיסה אובייקטיבית של ההתרחשויות. תפיסה שהיא הכרחית לבריאות המחשבה. בני אדם נוטים לשקוע בתוך עצמם ולהיהפך בלתי מוכשרים לתת את הדעת למראה העיניים ולמשמע האזניים, ובכלל לכל דבר שמחוצה להם. השתקעות זו בקרב עצמו, צרה גדולה היא לאדם, שכן גוררת היא שממון נפש או, מה שגרוע יותר, עצבות; זהו חוץ ממקרים יוצאים מהכלל, גם מכשול בחיי המעשה. החינויות מביאה לכלל התענינות

בכבודות, או לגלות אות אחר שמעיד על פחד. בכל זה אני רואה חשיבות מרובה. הייתי רוצה לראות טיפוח אומץ-הלב אצל כל האומות, בכל המעמדות ובשני המינים. אולם בשעה שהדרך לכך היא דרך הדיכוי, הריהי גוררת את הרעות. הכרוכות ברגיל בדרך זו. בושה וקלון שימשו תמיד נשק חד ליצירת אומץ-לב; אבל, למעשה, הביא השימוש בנשק זה רק התנגשות בין שני רגשי פחד, והאמן האמינו שבמלחמה זו יגבר הפחד מפני דעת הקהל. "לעולם יהיה דברך אמת, חוץ מבשעה שדבר-מה מאיים עליך", זו היתה הלכה שהורוני בילדותי. אין אני מסכים לאותו יוצא מן הכלל. על הפחד יש להתגבר לא רק בפועל, אלא גם בהרגשה, ולא רק בהרגשה שמדעת, אלא גם שלא מדעת. הנצחון-מבחון גרידא על הפחד, שהשביע את רצון התורה האריסטוקרטית, משאיר את ההשפעה האימ-פולסיבית מתחת לפני השטח, וזו יוצרת תגובות מסולפות, שאין רואים בהן עקבות הפחד. אין אני מתכוון כאן ל"הלם הפצצה", שזיקתו לפחד גלויה לעין-כול. אני מתכוון בעיקר לכל דרך הדיכוי והאכזריות שבעזרתה השתדלו המעמדות השליטים לשמור על עליונותם. אם נצטווה לפני זמן-מה קצין בריטי בשנחאי לירות בגבם של סטודנטים בלתי-מוזיינים ללא כל אזהרה, ודאי שהיה נתון ברשות הפחד, ממש במידה שנתון בו החייל הבורח משדה-המערכה. אלא שאריסטוקרטיות צבאיות אינן נבונות למדי כדי לעקוב אחרי מקור הפעולות האלו עד שרשן הפסיכולוגי; בוחרות הן לראות בפעולות אלו בעיקר את לכוח והלך-רוח נאות.

מנקודת מבט פסיכולוגית ופסיסולוגית, הפ-חד והכעס הם שתי אימוציות דומות מאד זו לזו; האדם המתמלא חימה אינו עומד על דרגה גבוהה של אומץ-לב. מעשי האכזריות, שמגלים בדיכוי התקוממותם של שבטים כושים, מרי-דות קומוניסטיות או סכנות אחרות המאיימות על האריסטוקרטיות, אינם אלא פרי מורך-לב, וראויים לאותו יחס של תיעוב שאנו מגלים כלפי צורות גלויות יותר של תכונה זו. מאמין אני באמונה שלימה, שאפשר לחנך אנשים ונ-

אבל הדבר הועמד ע"י רוב החוקרים בסימן שא-לה. ישנם, כנראה, כמה מיני פחד אינסטינקטי-ביים, כגון הפחד מפני קולות רעש חזקים. אבל במרבית המקרים הריהם פרי הנסיון או פרי הסוגסטיה. הפחד מפני החשיכה, למשל הוא — כנראה — כולו פרי סוגסטיה. יש מקום להניח, שבעלי החוליות אינם מפחדים ברגיל באורח אינסטינקטיבי מפני אויביהם הטבעיים, אלא מקבלים הרגשה זו מאת אבותיהם. במקרה ש-אדם מגדל אותם, נעזדים אצלם לגמרי סוגי פחד רבים מן המצויים אצל בני מינם. אולם הפחד הוא בעל תכונה מידבקת בשיעור רב מאד: ילדים תופסים אותו מן הקשישים מהם, אף במקרה שהקשישים לא הרגישו כלל שהר-אוחו ברבים. את פחדן של האמהות או האומנות מחקים הילדים בזריזות רבה בדרך הסוגסטיה. עד היום יש גברים הרואים תכונה מושכת בא-שה כשהיא בעלת פחד איראצינולי, שכן על ידי כך ניתנת להם שעת-כושר להיראות כמגינים עליה, ללא כל הסתכנות. אבל יוצאי חלציהם של גברים אלה יורשים את רגש הפחד מאמותיהם, ואחר כך מתגלה שוב הכרח לחנכם ולהחזיר להם את אומץ-הלב, שמעולם לא היו מאבדים אותו, לולא רצו אבותיהם להקל בכבוד אמם יולדתם. שעבודה של האשה גרם לתקלה רבה מאד, וענין הפחד אינו אלא דוגמה מקרית אחת.

איני דן עתה על הדרכים להמעטתן של רגשות הפחד והדאגה. על כך עוד אעמוד לה-לן. כאן נתעכב רק על שאלה אחת, והיא — האם נוכל להיות מרוצים מן הטפול בפחד ב-רך הדיכוי, או עלינו לבקש תרופה יעילה י-תר. לפני חונכו בני האריסטוקרטיה שלא לג-לות פחד; את המשועבדים — אומות, מעמדות, האשה — ראו לטוב להשאיר מוגי-לב. המבחן באומץ-לב בא לכלל גלוי, בעיקרו, במעשי הת-נהגות נאותה: אסור לגבר לברוח משדה-המע-רה; חייב הוא להיות בקי בכמה סוגי ספורט "גבריים"; עליו לשמור על קור-רוחו בשעת שריפה, טביעת-אניה, רעש אדמה וכיוצא בא-לה. חייב הוא לא רק לעשות את הדבר הנכון, אלא גם להמנע מלהחזיר, מלרעוד, מלנשום

— זו שציינתי לעיל בשם השקפת עולם בלתי-אישית. אדם שכל תקוותיו ודאגותיו מרוכזות בו בלבד, לא יוכל להביט בפני המות בקור-רוח, שכן הוא מביא כליה על כל מערכות נפשו. גם כאן אנו נתקלים במסורת, המראה דרך זולה וקלה לדיכוי רגשות אלה: הקדוש חייב לותר על האני שלו, עליו לענות גופו ולפרוש מהנאות החושים. דבר זה ניתן להיעשות, אך תוצאותיו — רעות. עם הויתור על התענוגות, גורם זר הקדוש המסתגף על תענוגות אלה גם ליתר הבריות, דבר זה קל יותר. הקנאה נשארת במעמקי היותו, ומביאתו לכלל דעה, שהיסורים מרוממים את האדם ומנשאים אותו, ולפיכך מותר לגרום אותם לזולת. מכאן סילוף גמור של הערכים: הטוב נחשב לרע והרע לטוב. מקור הרע אינו אלא בראיית חיים מתוקנים בכניעה לצו שלילי, ולא בהרחבתם ובפיתוחם של המאויים והיצירים הטבעיים, ישנן תכונות בנפש האדם, המעבירות אותו ללא התאמצות יתירה מעבר לאני הפרטי שלו. השכיחה ביותר היא האהבה. ביחוד אהבת הורים, שאצל כמה בריות היא נרחבת עד כדי הכללת כול הנברא בצלם. התכונה השניה היא הדעת. אין כל סיבה לשער, שגליליי היה נדיב רוח במידה מיוחדת, ואף על פי כן היו חייו מוקדשים למטרה שלא נוצחה במותו. ועוד תכונה — האמנות. אלא שלמעשה, כל התענינות במשהו מעבר לגופו של אדם, עושה את חייו במידת-מה — בלתי-אישיים. הוזה אומר — וייראה הדבר פארא-דוכסאלי ככל אשר ייראה — שאדם בעל התענינות רחבה וערה, מוצא בויתור על החיים פחות קושי מאיזה מסכן נכה-רוח, שהאינטרסים שלו היו מצומצמים במסגרת המיחושיים שלו. הרי שאומץ-הרוח המושלם ביותר נמצא רק אצל אדם בעל אינטרסים מרובים, אדם החוש את האני שלו רק כחלק זעיר מן העולם, ולא מתוך שהוא בז לעצמו, אלא מתוך מתן ערך רב לכל אשר אינו הוא עצמו. הרגשה כזו לא תהיה אלא במקום שהיצירים חפשיים והשכל פעיל.

ממיוזגן של שנים אלה עולה תפיסת-עולם

שים רגילים כך, שיהיו מסוגלים לחיות חיהם ללא פחד. עד היום זכו לכך רק גבורים וקדושים מעטים, אבל, כמעשיהם יכולים לעשות גם אחרים, אם רק יראו להם את הדרך הנכונה.

אותו אומץ-לב, שאינו מופעל ע"י דיכוי, צריך להיות מורכב מגורמים מספר. נתחיל בפשוטים שבהם: בריאות וחיוניות תועלתם מרובה, אבל מציאותם אינה הכרחית. נסיון ואימונים במצבי סכנה — רצויים מאד; אלא שבכאנו לבחון את אומץ-הלב מבחינה אוניברסאלית, ולא מבחינה זו או אחרת, נדרש משהו יסודי יותר. מה שנדרש הוא — הכרת ערך עצמי בצירוף השקפה בלתי-אישית על החיים. נפתח בהכרת ערך עצמו. יש בני-אדם שחיהם נובעים מבפנים, ויש שחיהם אינם אלא ראי בו משתקף כל מה שחושבים ואומרים שבהם. הללו האחרונים לעולם אינם יכולים להיות בעלי אומץ-לב אמיתי: זקוקים הם תמיד להערצה, והדאגה שמא תאבד להם הערצה זו רודפת אחריהם תמיד. „שפלות הרוח“, שהיו מלמדים בלהיטות רבה כל-כך, היתה האמצעי ליצירת צורה מסולפת של תכונה זו. „שפלות הרוח“ דיכאה את הכרת הכבוד העצמי, אבל לא את הרצון לנחול כבוד מאחרים; היא רק הפכה את ההשפלה העצמית המילולית אמצעי לרכישת אמונם של הבריות; על ידי כך הביאה רק לצביעות רבה ולזיוף הרגשות. הילדים נתחנכו להכנעה חסרת-הגיון, וכשגדלו — תבעו אותה מאחרים; הגירסה היתה, שרק מי שלמד לציית — יודע לצוות. לרעתו, אין אדם צריך ללמוד לציית, ואין אדם צריך לצוות. אין כוונתי, כמובן, לומר, שאין צורך במנהיגים למפעלים שיתופיים; אבל כוחם לא יהיה רב מכוחו של מנהל בתחרות כדור-רגל, שנשמעים לו מתוך רצון חפשי כדי להשיג מטרה משותפת. המטרה שאליה נשאף, צריכה לבוא רק מרצוננו אנו, ולא זאת שתטיל עלינו סמכות חיצונית. ואף מטרותינו אנו אל תוטלנה בכוח על אחרים. זהו מה שאני מתכוון לו באמרי: איש לא יצוה ואיש לא יציית.

אומץ-הלב האמיתי מחייב עוד סגולה אחת,

זה יכולה להיות מתאימה לחיים המתוקנים.

הדרגה השניה בפיתוחה של צורה רצויה ברגישות הוא רגש האהדה. ישנה אהדה שכולה פיסית: ילד רך פורץ בככי מפני שאחיו או אחותו בוכים. דבר זה, כמדומני, עשויה לשמש בסיס לפיתוח הרעיון. שתי ההרחבות הדרושות הן: ראשית, להרגיש אהדה גם בשעה שהסובל אינו מעורר חיבה מיוחדת, ושנית, להרגיש אוֹתה גם בשעה שמציאותו של הסבל ידועה, ואִי־פילו אינה מורגשת בחוש. ההרחבה השניה תלויה בעיקרה בשכל. יכול שתהיה זו אהדה לדבר שתואר בבהירות מדובה, כגון ברומן טוב, אבל יכולה היא גם לעורר התרגשות באִדם מספרים סטאטיסטיים. אותה יכולת נפשית לאהדה מופשטת — נדירה מאד וחשוּר בה מאד. כמעט כל אדם יושפע עד עומק נפשו, אם האדם האהוב עליו יחלה במחלת הסרטן. רוב בני־האדם מתרגשים למראה יסוריהם של אנשים בלתי־ידועים להם בבית־החולים. אבל בקראם על אחוז המתים ממחלת הסרטן, אינם חשים, בדרך כלל, אלא פחד בן־חלוף, שמא הם, או משהו קרוב להם, חולה במחלה זו. והוא איום ביותר, אם בנו או אחיו נעשה בעל־מום, הדין בענין מלחמה: כל אדם רואה אותה כדבר איום ביותר, אם בנו או אחיו נעשה בעל מום. אולם אינו רואה אותה איומה פי מיליון, שבני־אדם למיליונים נעשים לבעלי־מום. אדם בעל־מידות טובות בכל אורחות חייו הפרטיים, עלול לקבל הכנסותיו משיסוי למלחמה או מעינויי ילדים בארצות „נסוגות“. כל התופעות השכיחות הללו מקודן בעובדה, שאין אהדה מתעוררת אצל רוב בני־האדם, על ידי גירוי מופשט בלבד. חלק גדול מן הרע שבעולם המודרני היה נמנע, אילו ניתן לתקן ליקוי זה. המדע הגדיל בהרבה את כוח השפעתו על חיי הבריות המרוחקים מאתנו, אבל לא הגדיל את אהדתנו אליהם. דמה בנפשך, שאתה בעל מניות של חברה העוסקת בעסקי כותנה בשנחאי. אפשר אתה אדם טרוד מאד, וכשהשקעת ממוןך במנ־יית אלה — הלכת בעקבות שאר העסקים; אין מעניינות אותך לא שנחאי ולא הכותנה, אלא

רחה שאינה ידועה לא לשטוף־תאוות ולא לני־זיר מסתגף; ובמחיצתה של תפיסת־עולם זו, אין המוות האישי אלא תופעה של מה־בכך. אוֹר־מץ לב כזה הוא טבעי וחיובי, ולא שלילי ומד־כא. אומץ־הרות, מבחינה חיובית זו, היא המי־דה שאני רואה בה אחת התכונות העיקריות באופיו המושלם של האדם.

הרגישות, כתכונה שלישית ברשימתנו, היא — מבחינה מסויימת — תיקון לאומץ־הרות. נקל להיות אמיץ־רוח, למי שאינו מרגיש בסכ־נה ואינו רואה אותה, אבל אומץ־רוח זה הוא, לעתים קרובות, סכלי עד מאד. לא נוכל לחשוב כמעשה יאוּי־לשבח כל פעולה שמקורה בבע־רות או בשכחה: הידיעה המלאה ככל האפשר והביצוע הם חלק עיקרי ממה שרצוי לנו. אבל על בחינת הדעת עוד ארחיב את הדיבור שעה שנדון על השכל. הרגישות, במובן שאני גורס מונח זה, שייכת לתחום האימוציות. הגדרה תיאורטית גרידא תהיה זו, אם נאמר, שאדם הוא רגיש באורח אימוציונלי, שעה שגירויים רבים מעוררים אצלו אמוציות; אבל במובן רחב, אין זו מידה טובה דוקא. כדי שהרגישות תהיה טובה, צריכה התגובה האימוציונלית לה־יות מתאימה במידת־מה; האינטנסיביות בלבד אינה כל מה שדרוש. המידה, שאני מתכוון לה, משמעותה להיות מושפע באופן־נעים או בלתי־נעים על ידי דברים הרבה, ועל ידי הדברים ה־נכונים. מה הם הדברים הנכונים, — אנסה לבי־אר. הצעד הראשון, שרוב הילדים עושים בגיל חמישה חדשים בערך הוא לעבור מהנאה חוש־נית סתם, כגון מזון או חמימות, אל הנאה שבהכרה חברתית. תענוג זה, מהרגע שהתעורר, גדל והולך במהירות מרובה ביותר: כל ילד אוהב תהילה ושונא גינוי. ברגיל, הרצון לנחול שבחים נשאר אחד המניעים העיקריים במשך כל החיים. הדבר חשוב מאד כמניע להתנהגות מתוקנת, וכמעצור ליצרי תאוה. אילו היינו נכונים יותר בהערכתנו, היתה תכונה זו יכולה להיות חשובה עוד יותר, אבל כל עוד הגבורים הנערצים ביותר על ידינו הם אלה, שרצחו מס־פר גדול ביותר של בני־אדם, אין חיבת ההער־

ממדת הדעת שכבר נקנתה. אבל אין אני סבור, שאפשר להגיע ליכולת זו בכוח אימונים בלבד, כשם שאין להקנות באורח זה כשרון של פסנתרן או של לוליון. אפשר, כמובן, להקנות ידיעות בדרכים שאינן מאמנות את השכל; דבר זה הוא לא רק אפשרי, אלא גם קל, ולעתים קרובות עושים אותו. אבל אין אני מאמין שיתכן לאמן את השכל בלי להקנות ידיעות, או — על כל פנים — בלי להביא לידי קניית ידיעות. ובלי השכל, לא יוכל להתקיים עולמנו המודרני המסובך, ועוד פחות מזה יוכל להתקדם. מטעם זה רואה אני בטיפוח השכל אחד מייעודיו הגדולים של החינוך. יתכן שדבר זה ייראה באנגליה, אבל למעשה אינו כך. השאיפה להרעיק לתלמיד טפין טפין ממה שאנו רואים כאמונות נכונות, עשה את המחנכים לעתים קרובות למדיאטישים לטיפוח השכל. כדי להבהיר דבר זה, עלי להגדיר תחילה את השכל, ולהתחקות על ההרגלים הרחנניים שהוא מחייב. לצורך זה אעמוד עתה רק על הכושר לקנות דעת, ולא אגע באוצר הידיעות שמן הראוי להכליל בהגדרת השכל.

אחד היסודות האינסטינקטיביים בחיים היא אינטלקטואליים היא הסקרנות, שבצורותיה הראשית שלו אפשר למצוא אותו אצל בעלי החיים. השכל מחייב סקרנות ערה, אלא שהיא צריכה להיות בעלת טיב מסוים. אותה סקרנות שמביאה את הכפרי להציץ בלילות בחלון החדר שכן מבעד הילון — אין ערכה מרובה. ההתענינות הנפוצה מאד בעסקי רכילות, אינה נובעת מאהבת הדעת, אלא מזדוניות: אין אדם הרגיל לך רכיל על מידותיהם הטובות הנסתרות של הבריות, אלא רק על מגרעותיהם הנסתרות. לפיכך אין במרבית הרכילות מן האמת ולא כלום, אלא שאין דואג לבדוק אחרי אמתותה. חטאי שכנינו כמהם כתנחומי הדת, נעמיים כל כך, שלעולם איננו עומדים לבחון אמיתותם מקרוב. מצד שני, הסקרנות, במשמעה הנכון, נובעת מאהבה אמיתית להשכיל לדעת. אפשר לראות פעולתו של דחף זה בצורתו הטהורה, אצל חתול שהוכנס לחדר זר, כשהוא מתחיל

הרווחים שלך. ואף על פי כן נעשית שותף לכווח המוציא להורג אנשים חפים מפשע, ורווחיך היו כלים אם לא יכפו על ילדים רכים לעמול בעבודות מפרכות, בלתי טבעיות ומסוכנות. אין אתה חושב על כך, באשר מעולם לא ראית את הילדים, והדחיפה המופשטת בלבד אין בכוחה לעורר נפשך. זוהי עילת העילות לכך, שהחירות הגדולה אכזרית כל כך, זוהי הסיבה שדיכוי הגזעים המשועבדים בעינו עומד. חינוך שייצור רגישות לגירוי מופשט, יעשה את התופעות הללו — בלתי אפשריות.

רגישות שבהכרה, שגם היא צריכה להיכלל במנין, הריהי למעשה תכונה דומה להרגלי הסתכלות, ודבר זה נחשב ברגיל בקשר לשכל. רגישות אסתטית מעלה על הפרק בעיות רבות, שאין ברצוני לדון בהן עתה. לפיכך אעבור אל האחרונה מארבע התכונות שציינתי, והיא — השכל.

אחד הלקויים הגדולים שאנו מונים במוסר המסורתי היה הערך הקטן שניתן בו לשכל. מבחינה זו לא טעו היוונים. אבל הכנסיה — הביאה את האדם לכלל מחשבה, ששום דבר אינו שקול בערכו ל"מוסר", ומוסר, פירושו היא מנעות ממעשים המנויים ברשימה מסוימת ורי המכונים "עוונות". כל זמן שקיים מצב זה, אי אפשר להביא את האדם לכלל דעה, שהשכל מביא לו טובה יותר מן המוסר המלאכותי והמוסכם. באמרי "שכל", כוונתי לידיעה ממש ולכושר הדעת. שנים אלה קשורים, למעשה, קשר הדוק, בוגרים בורים אינם עשויים להרסיף דעת; בעינים כגון היגיניה, דיאטה, וכיו"ב, אינם מסוגלים לחלוטין להאמין בכוחו של המדע. ככל שתורתו של אדם מרובה, יקל לו להוסיף ללמוד, מתוך הנחה, כמובן, שחינוכו לא היה ברוח של דוגמאטיות. עמי הארצות, מעולם לא כפו עליהם לשנות הרגלי נפשם; הם נעשים גוקשים, עד ששום שינוי אינו עשוי לחול בעמדתם. מאמינים הם בכל דבר שהיו צריכים לפקפק בו, ואינם מאמינים במקום שהיו צריכים להיות נוחים לקבל. אין ספק, שהמונח "שכל" מציין את היכולת לקנות דעת יותר

יושתתו על הסקרנות ועל חינוך אינטלקטואלי נאות. אבל מאחר שחינו האינטלקטואליים אינם אלא חלק מפעילותנו ומאחר שהסקרנות מתנגשת תדיר ביתר היצרים, יש צורך לאדם בסיוען של מידות אינטלקטואליות מסוימות, כגון רחבות האופק (Open-mindedness) אנו געשים אטומים לגבי אמיתות חדשות הן מתוך הרגל והן מתוך רצון; קשה לנו מאד להתכחש לדבר שהאמנו בו בהתלהבות במשך שנים, וכך לנטוש מה שסייע לכבודנו העצמי, או לתאווה מתאוות היסוד. לפיכך צריכה רחבות האופק להיות אחת התכונות שהחינוך ישאף לפתח. כיום געשה דבר זה רק במידה מצומצמת מאד, כמתואר בקטע שב„דיילי הרולד“ (31.7.25):

„ועדה מיוחדת שנתמנתה לחקור את השמועות שנופצו על הפגיעה בנפש התלמידים שפוגעים המורים בבתי-הספר בבוטל, הגישה תוצאות חקירתה לפני המועצה האיזורית. לדעת הועדה — השמועות מבוססות, אלא המועצה מחקה את המלה מבוססות ורשמה במקומה, ש„השמועות מניחות מקום לחקירה יסודית“. המלצת הועדה, שנתקבלה על ידי המועצה האזורית, אומרת, ש„בעתיד יתמנו למורים רק אלה שיקבלו על עצמם להנח את התלמידים בהרגלים של יראת-הכבוד לאלהים ולדת, וברגשי כבוד למוסדו תיה האזרחיים והדתיים של המדינה“.

ובכן, יהיה אשר יהיה מצב הדברים במקור מות אחרים, אבל ודאי שאין למצוא רחבות-האופק בבוטל. יש להניח, שבקרוב תצא משלחת מעיר זו לדייטון, טנסי, כדי ללמוד את השיטות הטובות ביותר להגשמת התכנית. אבל אפשר שאין צורך בכך. מגוסס החלטה נראה שאין עיר זו צריכה הדרכה באובסקוראנטיזם (מרידת האור).

אומץ-לב דרוש ליושר אינטלקטואלי, כשם שהוא דרוש לגבורה פיסית. עולם המציאות ידוע לנו משאנו סבורים; למן ראשית ימינו עלי אדמות אנו עוסקים באינדוקציות רופפות, ומערבבים את ההרגלים הרוחניים שלנו בחוקי הטבע החיצוניים. כל המערכות האינטלקטואליות למיניהן — נצרות, סוציאליזם, פטריסטיזם וכיוצא באלו — הריהן נכונות, כבתי-המח-

לתור ולדחרה כל פנה וכל חלק מן הרהיטים, מגלים במגירה או בארון שהיה סגור בפניהם אפשר אף לראותו אצל ילדים בהתענינות שהם מגלים במגרה או בארון, שהיה סגור בפניהם תמיד ונפתח לפתע לעיניהם. חיות, מגנוני מכונות, רעמים, וכל מלאכת כפיים — מעוררים סקרנותם של הילדים במידה מרובה, ותאוותם לדעת עשויה לבייש את המבוגר האינטליגנטי ביותר. עם הגיל מתרופף הולך דחף זה, עד שכל דבר בלתי מוכר מעורר יחס של בחילה, ללא כל רצון להכיר אותו מקרוב. זהו המעמד בו מכריז אדם שהארץ מתקלקלת הולכת, ש„הדברים אינם עוד כפי שהיו בימי נעוריי“. מה שנעלם ואיננו עוד כפי שהיה בזמן המרוחק — אינה אלא סקרנותו של הדובר. עם סופה של הסקרנות, אפשר לראות גם את השכל הפי-עיל — כדבר שחלף ואיננו.

ואף על פי שהסקרנות פוחתת והולכת עם חלוף הנעורים באינטנסיוביות שלה ובהיקפה, הרי היא עשויה להשתכלל באיכותה במשך זמן רב. הסקרנות לגבי בעיות כלליות מגלה רמת שכל גבוהה יותר מן הסקרנות לגבי עובדות מיוחדות. בכללו של דבר, ככל שגבוהה יותר ספירת הכלליות, רבה יותר מידת השכל. (אכן, כלל זה לא צריך להבינו באופן צר מדי). סקרנות שאיננה קשורה בטובת-הנאה אישית, מעיי-דה על התפתחות גבוהה יותר מסקרנות הקשור-רה, נאמר, בצפייה לסעודה נאה. החתול התר-ו-מרחח בחדר זה, איננו חוקר מדעי חסר-פניות אלא ודאי רוצה הוא, להוכח, אם אין בקרבת מקום עכברים. אולי לא יהיה זה נכון ביותר לומר, שהסקרנות אינה טובה אלא שעה שאינה קשורה בטובת הנאה אישית, ויותר נכון יהיה לומר שהיא טובה, שעה שזיקתה לאינטרסים אחרים, אינה גלויה וישירה, אלא אפשר לגלוי-תה במידה מסוימת של השכל. דבר זה, מכל מקום, אינו מחייב החלטה מצדנו.

כדי שהסקרנות תשא פרי, עליה להיות קשורה בטכניקה מסוימת לקניית דעת. דרושים הרגלים בהסתכלות, אמונה בכושר לדעת, אורך-רוח ושקדנות. סגולות אלו יתפתחו מאליהן, אם

רכים יהיה ענין קשה ביותר, אם לא ירצו הילדים להיות טובים בעיני הוריהם. גם תכונת ההידבקות באימוציות, יש לה צדדים חיוביים, למשל, שעה שההידבקות באה מאדם נבון יותר לאדם נבון פחות. אבל במקרי פאניקה של פחד או פאניקה של רגזנות, התוצאה היא רעה ומזיקה. משום כך, שאלת הקליטה האימוציונלית אינה ניתנת לתשובה פשוטה. אפילו בענינים אינטלקטואליים טהורים, לא נדע בבירור תוצאותיה של תופעה זו. המגלים הגדולים נאלצו לעמוד בפני התנגדות העדר, ולסבול את איבתו, מחמת חירות דעתם. אבל השקפותיו של האדם הממוצע הן אויליות הרבה פחות משהיה עורך השקפות לעצמו: על כל פנים — בשטח המדע, יחס של יראת כבוד לברי-סמכא הוא בדרך כלל טוב.

נדמה לי, שבחיי האדם, שניסבותיהם אינם יוצאים מגדר הרגיל, צריך להיות תחום נרחב שבו יהיה שולט מה שמכנים במעורפל בשם „יצר העדר“, ועוד יהיה תחום מצומצם שבו לא נתנת לו דריסת רגל. התחום המצומצם יהיה רשות היחיד שלו. בעינינו פסול אדם שאינו מוכשר להעריך אשה, אלא אם כן היא זוכה גם בהערצת אחרים. סבורים אנו, שבבחירת אשה צריך אדם לנהוג לפי הרגשותיו הבלתי-תלויות הוא, בלא השתקפות הרגשותיה של חברתו. לא חשובה, אם דעתו של אדם על הבריות תואמת, בדרך כלל, לנקודת השקפתם של שכניו, אבל שעה שהוא מתאהב באשה, עליו ללכת אחרי רגשותיו בלבד. והוא הדין בשטחים אחרים. אכר צריך לנהוג לפי תבונתו הוא בכל הנוגע לטיב השדות שהוא מעבד, אף-על-פי שדעתו מתהווה על יסוד מערכת ידיעות שהוא קונה לו בשטח החקלאי. כלכלן צריך לקבוע לו דעה משלו בעניני ממונות, אבל בשרידים פשוט, מוטב שישמע לדעתו של ברי-סמכא. זה הכלל: כל דבר שיש עמו סמכות מיוחדת, צריכה להיות בו דעה בלתי-תלויה. אבל אין אדם צריך לעשות עצמו מין קפוד בעל מחטים מזדקרים, ולהחזיק את העולם בריחוק-מקום ממנו. מרבית מעשינו הרגילים צריכים להיות תוך שיתוף-

סה ליתומים, לתת מבטחים (safety) חף שעבוד. חיירות חפשיים אינם יכולים להיות תמימים, נוחים וחברתיים כחיים עטופים אמר-נה: רק בכוחה של אמונה לתת את ההרגשה רבת הנחת שבישיבה ליד האח המבוערת, בעוד סופות עזות מתגעשות בחוץ.

ענין זה מעמידנו בפני בעיה קשה במידה מסוימת: באיזו מידה צריכים החיים הטובים להשתחרר מן העדר? הריני מהסס להשתמש במושג „אינסטינקט העדר“, שעדיין שנויה במחלוקת מהותו הנכונה. אבל, ככל אשר נפרש אותה, התופעות שהוא כולל ידועות למדי. אנו רוצים ביחסים טובים עם אלה שאנו מר-גשים בהם את הקיבוץ שבו עלינו לחיות — משפחתנו, שכנינו, חברינו, מפלגתנו או אומ-תנו. זוהי תופעה טבעית, מאחר שאין לאל ידנו להשיג אף אחת מהנאות החיים בהיותנו בודדים לנפשנו. ועוד זאת: האימוציות הן בעלות סגולה מידבקת, ובמיוחד בשעה שהן נחלת-הרבים בעת ובעונה אחת. רק מועטים יכולים להשאר באסיפה נרגשת בלי שיתרגשו אף הם; ובמקרה שהם מנוגדים בדעתם, תהיה התנגדותם נרגשת. ואצל מרבית בני-האדם תתכן בכ-לל התנגדות כזו, רק אם יעלו על דעתם המון אנשים אחר, שבו ימצאו תמיכה בהשקפתם. זוהי הסיבה, של-„אחדות הקדושים“ ניתנה תמיכה רבה כל-כך לשאת עינויים. כלום עלינו לקבל את הדין ולהכנע לרצון לשתף פעולה עם ההמון, או מתפקידו של החינוך לרופף רצון זה? יש פנים לכאן ולכאן, והתשובה הנכונה תהיה, בודאי, במציאת פרופורציה נכונה, ולא בהכרעה מוחלטת לצד זה או למשנהו.

דעתי אני היא, שהרצון להיות טוב בעיני אחרים ולשתף פעולה עם אחרים צריכה להיות עזה וטבעית, אבל היא צריכה להיות מסוגלת להכנע גם לתשוקות אחרות בנסיבות חשובות מסוימות. על חשיבות התשוקה להיות טוב בעיני אחרים, כבר עמדנו בעת הדיון על הרגישות. בהעדר תשוקה זו, נהיה כולנו פרועים לשמצה, וכל הקבוצות החברתיות, החל במש-פחה, תהיינה בלתי-אפשריות. חינוך ילדים

מאושרים. הגורמים העיקריים להעדר האושר כיום הם — בריאות לקויה, עניות וחיימיני ללא סיפוק. כל אלה יהיו נדירים מאוד. בריאות טובה תהיה כמעט תופעה אוניברסאלית, אף הזקנה עשויה להדחות לגיל מאוחר ביותר. העניות, למן המהפכה התעשייתית, תלויה רק באיילות הצבורית. הרגישות תעורר באדם רצון לעקור את העניות מהשורש, השכל ישמש מורה-דרך להרחקתה, ואומץ-הלב ינחנו בדרך ההגשמה (אדם רך-הלב יעדיף להשאר במצבו המסכן במקום לבצע מעשה בלתי רגיל). חיי המין אצל רובן של הבריות הם, בימינו, בלתי-משביעים רצון פחות או יותר. הסיבה היא, בחלקה — חינוך גרוע, ובחלקה — רדיפתם של השלטונות ו"הגב' גרונד". דור של נשים שיחונכו בחוסר פחד מיני בלתי-ראציונאלי ישים עד מהרה קץ למצב זה. הפחד שימש אמצעי יחיד לעשות את האשה "בעלת מידות טובות", הן נתחנכו במתכוון כמוגות-לב, הן מבחינה גופית הן הן מבחינה נפשית. אשה, שאהבתה כל-אה ומכווצת, מעוררת אצל בעלה עריצות וצביעות, והיא מצדה מסלפת את יצרי ילדיה ומעקמת תכונותיהם. דור אחד של נשים נטור לות-פחד עשוי לשנות את פני העולם על ידי הקמת דור של ילדים אמיצי-לב בלתי מסולפים בצורות בלתי-טבעיות, אלא ישרים ותמימים, נדיבי לב, אוהבים ובני חורין. להטם יטאטא את העריצות ואת העינויים הקיימים עתה, מפני שאנו עצלים ופחדנים, קשוחי-לב ואוילים. תכונות רעות אלו קיבלנו ע"י החינוך שלנו. החינוך חייב לתת לנו את התכונות ההפוכות מאלו. החנוך הוא המפתח לעולם חדש.

עברית: י. חרי-כרמון

פעולה עם הזולת, ושיתוף פעולה זה צריך להיות בעל בסיס אינסטינקטיבי. אף-על-פי-כן, שומה עלינו ללמוד להיות מסוגלים להגות דעה עצמית בענינים המחזוריים לנו יפה, ועלינו לר-כוש לנו אומץ לב כדי להכריז על דעות בלתי פופולריות, אם אנחנו מוצאים אותן חשובות. יתכן כי במקרים מיוחדים יהיה קשה השימוש בעיקרים נרחבים אלה. אבל הוא יהיה קשה פחות משהוא כיום בעולם שבו ישנו לבני-אדם בדרך כלל המידות שנדונו בפרק זה. הקדוש המעונה לא יהיה קיים בעולם כזה. האדם הטוב לא יצטרך לעשות מחטים דוקרים; נדיבות לבו תהיה פרי לכתו אחרי הדחפים שלו ותהיה משולבת בהרגשת אושר אינסטינקטיבית. שכניו לא יטרו לו איבה, באשר לא יפחדו מפניו. איבה זו הקיימת כיום לגבי אדם המתקדם ועובר לפני המחנה, היא פרי הפחד המתעורר, אבל פחד זה לא יהיה קיים אצל בני-אדם שקנו להם אומץ-לב. רק אדם שהפחד שולט בו, יכול להצטרף לארגונים, כמו קו קלוקס קלן או הפאשיום. בעולם של בני-אדם אמיצי-לב לא יהיו קיימים אירגוני-בלהות כאלה, והחיים המתוקנים יחייבו הרבה פחות התנגדות ליצרי האדם מן ההתנגדות הקיימת כיום. אותו עולם מתוקן וטוב יוכלו לכוון ולקיים רק בני-אדם נטולי פחד, אך ככל שתגדל הצלחתם ביצוע מעשיהם, תפחתנה ההזדמנויות לגלות אומץ לבם.

קהילה בת גברים ונשים בעלי חיוניות, או-מץ-לב, רגישות ושכל, בדרגה הגבוהה ביותר שבכוח החינוך ליצור, תהיה שונה בתכלית מכל מה שקיים כיום. מעטים מאוד ישארו בלתי-

אתר דעת - המלצה האקדמית הרצוג

מאת: ניסן
הברית ילדים זממה למישה
ההסתגלות לטיהרס הימנה

הזהינך

במה לדברי פדגוגי ופסיכולוגיה

תמוז תשס"ז, חוברת ד-ה

ד"ר ש. ארשבסקי

דרכי החשיבה היעילה

י. חקלי

יהודה ואפרים

ד"ר ע. שוחט

חברות-לימוד במאות ט"ז-י"ג

אוריאל סימון

"מזרח" ו"מערב"

הזינוק לעברי בתפוצות

הסדרות המורים העברית
בישראל

www

ה ת ו כ ן :

פנחס נאמן	החינוך וההוראה
יצחק נוסבלאט	החנוך בכלל והחנוך ההומאניסטי-חברתי בפרט
ברטרנד ראסל	מטרות החינוך
משה ניסני	חברת ילדים, להלכה ולמעשה
ל. מלינובסקי	ההסתגלות לביה"ס התיכון
ד"ר ש. ארשבסקי	דרכי החשיבה היעילה
אלחנן בלומנטל	שאיפות מקצועיות של נוער עולה
י. חקלי	יהודה ואפרים (נביאים ראשונים במחזור ב')
יוסף אחאי	פירוש סתומות בשינוי ניקוד
ישעיהו כרמיאל	פרשת בלעם
אליעזר כגן	תורת המשקל בהוראת ספרות
ו. ברנהרט	תיכנון מעבדות לבי"ס תיכון
אברהם רוזן	הוראת קריאה מוטעמת
ד"ר ע. שוחט	חברות-לימוד במאות ט"ז-י"ח, בא"י בפולין-ליטא ובגרמניה
משה רבי	במעברה
אוריאל סימון	"מזרח" ו"מערב" (להכרת השוני העדתי בישראל) אוריאל סימון

בספרות הפדגוגית-פסיכולוגית

על האינפנטיליות אוריאל עקביא

החינוך בתפוצות

מה צריך לדעת מורה היוצא בשליחות לדרום אמריקה א. טירקל	מעמדו הפרופסיונלי של המורה העברי באמריקה צ. גלאטשטיין
החינוך בתוניסיה ר. סטוינובסקי	תולדות עמנו בבה"ס העברים התיכוניים בארה"ב ד"ר שלמה איידלברג
מיבנה השעור (הנחלת הלשון לבוגרים) מ. קאמראט	כיצד קוראים שיר טוביה ריבנר
גניזה שלא במקומה ד"ר שלמה מורג	על נסיון חינוכי אחד ד"ר אלעזר גוואלמן

(המשך בעמוד 3 של העטיפה)